

М.Б. Саакян, В.Є. Тарасенко, В.А. Яценко). Окрім того, було вирішено низку прикладних проблем у протидії злочинності (К.В. Антонов, О.Ф. Долженков, В.Л. Ортинський, М.Б. Саакян, О.П. Снігерьев, М.Л. Шелухін), визначено сутність і складові оперативно-розшукової політики держави (О.Ф. Долженков, В.Л. Ортинський) та боротьби з тероризмом (В.В. Крутов). Розроблено теоретичне підґрунтя виокремлення "технічної основи" оперативно-розшукової діяльності (Ю.Ю. Орлов).

Аналіз стану наукової розробленості питань протидії корисливо-насильницьким злочинам дає змогу стверджувати, що на сьогодні залишаються комплексно невизначеними й не розробленими проблемні аспекти діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ із запобігання й розкриття корисливо-насильницьких злочинів з урахуванням регіональних особливостей, питання зовнішньої та внутрішньої взаємодії тощо. Сучасність потребує здійснення комплексних системних досліджень, спрямованих на: визначення загальних проблем оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ і визначення шляхів їх подолання з метою підвищення ефективності їх діяльності з протидії корисливо-насильницьким злочинам у сучасних умовах; вирішення організаційних питань функціонування оперативних підрозділів ОВС з протидії корисливо-насильницьким злочинам; удосконалення тактики протидії корисливо-насильницьким злочинам органами внутрішніх справ. За нашим переконанням, ґрунтовні праці в цих

напрямах безумовно б сприяли забезпеченню дієвого контролю над злочинністю.

Література

1. Албул С.В. Протидія органів внутрішніх справ корисливо-насильницьким злочинам у курортній місцевості: монографія / С.В. Албул, В.Б. Любчик. - Одеса: ОДУВС, 2013. - 140 с.
2. Албул С.В. Корисливо-насильницькі злочини відносно іноземців в Україні: кримінологічний аналіз: Монографія. - Одеса: Видавець Букаєв В.В., 2009. - 144 с.
3. Кондратьєв Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: монографія / Я.Ю. Кондратьєв. - К.: НАВС України, 2004. - 386 с.
4. Подобний О.О. Кримінологічний та криміналістичний підходи щодо визначення й класифікації організованих корисливо-насильницьких злочинів / О.О. Подобний // Південноукраїнський правничий часопис. - 2010. - № 1. - С. 49-51.
5. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: монографія / В.В. Тищенко. - Одесса: Юрид. лит, 2002. - 360 с.

Загнибіда В.В.,
ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової
діяльності
ОДУВС

Надійшла до редакції: 26.09.2014

УДК 343.98.06 (477)

ДО ПИТАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ В ПОПЕРЕДЖЕННІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Розглянуто напрями комплексного підходу в попередженні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, світової практики боротьби зі злочинністю, виказує особисте ставлення до означеного питання й надає конкретні пропозиції щодо вдосконалення теорії та практики оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; оперативні підрозділи; органи внутрішніх справ; оперативно-розшукова діяльність.

Рассмотрены направления комплексного подхода в предупреждении легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем. Автор, на основе анализа существующих точек зрения, мировой практики борьбы с преступностью, выражает личное отношение к указанному вопросу и вносит конкретные предложения по усовершенствованию теории и практики оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем; оперативные подразделения; органы внутренних дел; оперативно-розыскная деятельность.

We consider an integrated approach in the areas of prevention of legalization (laundering) of proceeds from crime. The author, based on an analysis of existing

© Є.В. Мякота, 2014

perspectives, global practices in the fight against crime, expresses a personal relationship to definite issues and provides specific suggestions for improving the theory and practice of operational activities of the Interior.

Keywords: legalization (laundering) of proceeds from crime; operational units; the internal affairs; operatively-search activity.

В умовах світової економічної кризи особливого значення набуває розвиток систем захисту національних фінансових ринків. Поширення процесу глобалізації економіки призводить до ряду негативних проблем, до яких відноситься й проблема легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Легалізація доходів посідає особливе місце серед інших економічних злочинів, оскільки входить до структури організованої злочинності й має специфічні закономірні риси виникнення, становлення й подальшого розвитку. Маючи незначну питому вагу серед інших видів злочинів економічної спрямованості, цей вид правопорушень характеризується стабільною негативною динамікою. Зокрема, за офіційною статистикою МВС України кількість проваджень, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом у 2010 році становила 257, у 2011 році - 322, у 2012 році - 338, а у 2013 - 262.

Поглиблення інтеграційних процесів визначає більш широке впровадження в практику програм протидії легалізації доходів і передбачає поглиблення наукових розробок, спрямованих на адаптацію міжнародного дос-

віду в Україні [2, 103]. Велике практичне й теоретичне значення має з'ясування основоположних принципів боротьби з відмиванням грошей, що сприятиме розробці ефективної національної програми протидії відмивання та дозволить визначити роль підрозділів МВС України в здійсненні боротьби з легалізацією коштів, здобутих злочинним шляхом. Отже, зростає роль і значення такого напрямку діяльності оперативних підрозділів ОВС, як оперативний пошук ознак вчинення злочинів. Це пов'язано з тим, що переважно злочини зовнішньо носять характер законно здійснюваних фінансових операцій. Проте ці злочини лишають сліди в матеріальній і інтелектуальній сферах, причому не у вигляді явних фактів протиправної діяльності, а лише як несуттєві відхилення від встановленого порядку проведення фінансових і інших операцій.

Головним напрямом у боротьбі зі злочинністю є її попередження, що розглядається як багаторівнева система державних і суспільних заходів. Основні шляхи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є різновидом заходів соціального управління, які передбачають запровадження сукупності економічних, соціальних, політичних, організаційно-правових і морально-виховних заходів, що включають заходи загальносоціального й спеціально-правового характеру. Заходи загальносоціального й спеціально-правового характеру в розглянутій сфері, орієнтовані на подолання або мінімізацію загальних і особливих негативних чинників, що впливають на процес легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також створення статусу найбільшого сприяння протидії легалізації можна розділити на такі групи: 1) економічні; 2) соціальні; 3) політичні; 4) організаційно-правові; 5) морально-виховні та соціально-психологічні.

Найбільш важливі з погляду протидії відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, заходи, спрямовані на витіснення тіньової економіки [3, 112]. Одним з основних економічних шляхів подолання цього явища є зниження податкового навантаження на виробничу діяльність. За рахунок цього стане можливим вивести з тіні в легальний економічний обіг значну частину безпосередніх виробників товарів. Вважаємо, що основні економічні заходи з детінізації грошового обігу мають передбачати перехід до нової податкової політики регулюючого характеру зі зменшенням штрафних санкцій, запровадження безготівкових форм розрахунків юридичних і фізичних осіб.

Істотне значення в справі запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, мають заходи соціального характеру. Важливе значення з їхнього переліку мають заходи, спрямовані на подолання вкрай високої поляризації населення України за рівнем сукупного доходу. Отже, слід зосередитися на формуванні й реалізації комплексних цільових програм розвитку малого бізнесу, підтримки фермерів, забезпечення перекваліфікації та трудової зайнятості населення в недержавному секторі, оскільки фінансові можливості держави різко скоротилися. Тільки на цьому шляху можна зупинити зростання кількості незабезпечених, безробітних громадян, які не мають постійного доходу, що, у свою чергу, є суттєвим резервом для корисливої злочинності, зокрема легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Свій внесок у справу протистояння легалізації злочинних доходів повинні внести заходи політичного характеру [4, 43]. Одним з найважливіших напрямів

цієї групи необхідно вважати нейтралізацію політичного лобювання інтересів "тіньової" економічної діяльності й організованої злочинності щодо прийняття законодавчих та інших нормативних актів щодо запобігання, виявлення, розкриття й розслідування діяльності з легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у Верховній Раді та інших структурах державної влади й місцевого самоуправління. У зв'язку з цим, такого роду політичному лобюванню повинна бути протиставлена активна позиція правоохоронних та інших державних органів щодо прийняття необхідних управлінських рішень з висвітленням державної позиції в засобах масової інформації, демонстрацією державної волі й наполегливості. Важливе значення має застосування заходів організаційно-правового характеру. На нинішньому етапі законотворення в цій галузі знаковим є прийняття нового Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення". Зазначений правовий акт передбачає організаційне й правове забезпечення всіх суб'єктів фінансового моніторингу щодо їх повноважень і заходів впливу у виконанні встановлених правил на ринках фінансових послуг [1].

За нашим переконанням, сутність комплексного підходу полягає в тому, що кожна держава, яка керується міжнародно-правовими рекомендаціями у формуванні внутрішньої політики в цій сфері, зобов'язується запровадити комплекс різних правових заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, припинення й інші види протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Такий підхід пов'язується, насамперед, із наявністю спеціального законодавства, присвяченого протистоянню легалізації (відмивання) доходів. Спеціалізоване законодавство з огляду на ті основні стадії (етапи), з яких складається процес легалізації, об'єднує зусилля державних структур у системній боротьбі з ним. Характерні риси комплексного підходу, що інтегрують зусилля багатьох держав у вирішенні проблем протидії легалізації злочинних доходів, знайшли найбільш яскраве й системне відображення в Типовому законі ООН "Про відмивання коштів, отриманих від наркотиків" [5, 73]. У Типовому законі акцентується увага на трьох основних моментах протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: запобігання можливій легалізації; виявлення фактів легалізації; санкції за участь у процесі легалізації.

Чимало з наведених рекомендацій знайшли своє відображення в так званих Сорока Рекомендаціях FATF [6, 72]. З-поміж них є й такі, що доповнюють положення Типового закону ООН. Серед таких слід вказати наступні:

1. Ефективна програма правоохоронної діяльності, що стосується легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як найважливіший елемент має включати міжнародне співробітництво та взаємну юридичну допомогу при розслідуванні, судовому переслідуванні й екстрадиції.

2. Слід здійснювати широкий підхід у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і у зв'язку з цим, крім кримінального покарання, держава повинна розглянути питання про застосування адміністративних санкцій.

3. Компетентні органи, що здійснюють фінансовий та інші види економічного контролю, мають забезпечити наявність у підконтрольних установах програм щодо боротьби

з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. Контролюючі органи зобов'язані тісно співпрацювати з правоохоронними й судовими органами, зокрема, надаючи експертні й інші види послуг при розслідуваннях або судових переслідуваннях за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом.

4. Кожна країна має докладати зусиль для вдосконалення міжнародного обміну між компетентними органами інформацією про підозрілих осіб, операції або корпорації, підозрюваних у легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, із дотриманням національних і міжнародних правових норм та положень щодо конфіденційності й захисту цих даних.

5. Країнам слід розширювати міжнародне співробітництво шляхом збільшення мережі двосторонніх і багатосторонніх угод та механізмів з метою реалізації практичних заходів для боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом [6, 74].

У теорії ОРД все більшого обґрунтування й розповсюдження набуває ідея щодо необхідності розвитку й вдосконалення системи попередження злочинів з використанням сил і засобів ОРД. На остаточній розробці такої моделі оперативно-розшукового попередження ще позначаються багато об'єктивних умов і суб'єктивних факторів, недостатність теоретичних висновків і пояснень об'єктивних потреб практики; нетрадиційні підходи до збору й аналізу емпіричних даних, режим секретності, перекося, що спостерігаються в стратегії профілактичної роботи ОВС тощо. Оперативно-розшукове попередження, об'єктом дослідження якої є злочинність, вивчає лише ті її сторони, що виявляються й фіксуються оперативно-розшуковим шляхом. У полі зору оперативних апаратів знаходяться лише ті особи, які планують конкретні злочини, таємно готують їх здійснення або замах на них. Оперативно-розшукове попередження характеризується особливостями негласної діяльності оперативних апаратів щодо впливу на осіб попередження з метою недопущення злочинів, застосування необхідних заходів, що виключають реалізацію злочинних намірів. Принциповою особливістю оперативно-розшукового попередження є те, що воно характеризується специфічним інформаційним забезпеченням гласних і негласних заходів щодо осіб, які перебувають на обліку.

Оперативно-розшукове попередження є цілісною системою оперативного контролю за оперативною обстановкою з боку оперативних підрозділів ОВС, а також здійснення їх працівниками з метою недопущення злочинів, профілактичного впливу на осіб, від яких залежно від їхнього способу життя, оточення, моральних цінностей, особистих установок негативного характеру, інших якостей можна очікувати їх вчинення, шляхом використання для досягнення зазначеної мети оперативно-розшукових сил і застосування засобів і методів ОРД. Як бачимо, оперативно-розшукове попередження має на меті відразу декілька рівноцінних за своїм характером цілей. Це: контроль за оперативною обстановкою; усунення (нейтралізація, послаблення) причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів; недопущення вчинення злочинів з боку конкретних осіб або в конкретних оперативно-розшукових ситуаціях; вплив і корекція поведінки осіб, які можуть вчинити злочини. Об'єктами оперативно-попереджувального впливу є: особистість, її протиправна поведінка (протиправні вчинки, антигромадські або злочинні діяння), певна територія або об'єкти, галузь економіки. Залежно від об'єктів, що підлягають впливу, визнача-

ється система оперативно-розшукового попередження та способи реалізації оперативно-попереджувальних заходів: оперативне обслуговування території, об'єктів, ліній роботи або індивідуальний оперативно-попереджувальний вплив на конкретну особу.

Основними завданнями органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність з метою протидії відмиванню коштів, є: здійснення оперативного обслуговування відповідних суб'єктів, зокрема й суб'єктів первинного фінансового моніторингу; пошук і фіксація інформації з гласних і негласних джерел; агентурна робота; виявлення й документування злочинів як безпосередньо з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, так і предикатних; використання відкритих і закритих баз даних (обліків) тощо [3, 64]. Вивчення матеріалів практичної діяльності підрозділів ДСБЕЗ і ГУБОЗ МВС України дає підстави для визначення напрямів, на яких слід зосереджувати зусилля оперативних підрозділів для ефективної протидії відмиванню доходів. Зокрема, 31,6 % опитаних оперативних працівників найважливішим напрямом визначили боротьбу з фіктивними СПД і конвертаційними центрами; 12,9 % - посилення контролю за переведенням коштів за кордон, передусім на рахунки офшорних СПД; 25,2 % - боротьбу з корупцією в органах державної виконавчої влади й 30,3 % - на покращення взаємодії з Держфінмоніторингом та іншими суб'єктами фінансового моніторингу. Серед іншого в загальній системі протидії важливе місце займає вивчення характерних способів скоєння зазначеного виду злочину, на основі чого формуються адекватні методики викриття цієї злочинної діяльності та притягнення до відповідальності винних осіб. Наявна інформація свідчить, що криміналітет використовує практично всі відомі шляхи відмивання коштів, а саме: законний бізнес, де легалізація відбувається за рахунок завищення реальних прибутків або видатків, а також шляхом депонування коштів на банківські рахунки; операції купівлі-продажу, коли легалізація здійснюється за рахунок фіктивних фінансових операцій, при яких використовується зовнішня законність купівлі-продажу з метою переведення коштів у систему легальних фінансових розрахунків; офшорне прикриття, яке дає можливість приховати не тільки походження коштів, а й уникнути оподаткування прибутків [6, 113].

Найбільш типовими схемами відмивання коштів через фінансові установи вважаються наступні: відкриття та легалізація фіктивних приватних підприємств для проведення операцій зі значними грошовими ресурсами з подальшим переведенням їх за кордон; придбання злочинними угрупованнями частки в статутних фондах підприємств; залучення коштів нерезидентів сумнівного походження, зокрема у формі створення банків зі спільним або повністю іноземним капіталом; відмивання коштів шляхом фальсифікації зовнішньоекономічних контрактів; відмивання коштів через схеми з цінними паперами; відмивання коштів з використанням громадських і спортивних організацій, якими опікуються кримінальні структури; внесення співзасновниками готівки, а також майна на баланс створюваних або існуючих комерційних структур для поповнення статутного фонду тощо [4, 68]. Схеми відмивання коштів з часом ускладнюються. Якщо раніше власниками українських підприємств виступали безпосередньо офшорні компанії, то сьогодні в ланцюгу українське підприємство - офшорна компанія з'являються європейські фірми-посередники. Активність по відмиванню коштів помітно зміщується з традиційного

фінансового сектора до таких сфер, як юридична діяльність, ігровий бізнес, торгівля предметами розкоші. Дуже привабливим і надалі залишатиметься ринок золота, який гарантує анонімність і дає змогу вкладати "брудні" кошти у високоліквідний товар [2, 104].

Означене вимагає від оперативних підрозділів ОВС все більших зусиль. Особливого значення набуває розробка й впровадження відповідних методик щодо попередження злочинів з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Працівникам оперативних підрозділів необхідно звертати першочергову увагу на процеси формування потенційних власників підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави чи займають монополістичне становище на ринку, а також посилити оперативний контроль за діяльністю банківських структур і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаних з офшорними зонами. Тобто працівники, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, повинні встановлювати характерні способи відмивання коштів, зокрема в енергетичній галузі, бюджетній сфері, при приватизації державних підприємств, здійсненні експортно-імпорتنих, фінансово-господарських операцій, на ринку алкогольної продукції тощо.

Важливим є те, що характерними ознаками, які свідчать про відмивання коштів, є порушення правил бухгалтерського обліку, зберігання обліково-звітних документів підприємства, економічна невинуватість, невизначеність або невинуватість умов проведення фінансово-господарських операцій чи невідповідність їх проведення нормам законодавства України [3, 94]. Як джерела інформації про відмивання коштів оперативні працівники використовують: засоби масової інформації; скарги й заяви громадян і підприємств; інформацію з інших правоохоронних органів; повідомлення державних контрольно-ревізійних органів; комп'ютеризовані інформаційні масиви тощо. Так, найбільш доцільними для аналізу, з точки зору можливості виявлення злочинів з відмивання коштів, є: база даних митних органів про переміщення вантажів через держкордон України; база даних ДАІ про реєстрацію транспортних засобів; база даних бюро технічної інвентаризації про придбання нерухомості; база даних рекламних агентств; база даних транспортних підприємств про облік замовників на перевезення; база даних ФДМУ; база даних комерційних банків про вклади клієнтів; база даних ВВР про видачу закордонних паспортів; база даних туристичних фірм про клієнтів, які здійснюють дорогі подорожі; база даних адміністрацій міст і районів про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності; база даних органів внутрішніх справ про загублені та викрадені паспорти, інші документи, що посвідчують особу. Особливе місце серед інформаційних джерел оперативних підрозділів посідає Державний комітет фінансового моніторингу, який передає їм всю інформацію про підозрілі фінансово-господарські операції, яку, у свою чергу, отримує від суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Результатом аналізу вказаних інформаційних масивів, наприклад, можуть стати відомості про осіб, витрати яких значно перевищують їх легальні доходи, і які таким чином викликають певний оперативний інтерес, у межах подальшого розміщення зазначеними особами фінансових капіталів у легальну економічну діяльність чи придбання певної нерухомості. Для виявлення злочинів з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно використовувати всі можливі матеріальні носії юридичної, економічної, ко-

мерційної інформації, різнопланову договірну, митно-транспортну, фінансово-бухгалтерську та банківську інформацію [6, 163]. Тому важливим завданням для оперативних працівників є своєчасне виявлення й вивчення конкретних фінансово-господарських документів, організація правового й економічного дослідження господарських угод.

Розуміння всіх цих положень і правильне їх тлумачення дає підстави для подальшого використання в запровадженні комплексного підходу в попередженні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні.

Література

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 14.10.2014 р.: за станом на 14.10.2014 р. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Албул С.В. Эпистемология разведывательной функции оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // The Genesis of Genius: Scientific and Educational Journal. - Switzerland: Genève, 2014. - № 2. - P. 103-108.
3. Аркуша Л.І. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, як фактор злочинної діяльності (характеристика, виявлення, розслідування): дис. ...док. юрид. наук / 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. - Одеса: НУ "ОЮА", 2010. - 398 с.
4. Білоус В.Т. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: монографія / В.Т. Білоус, В.М. Попович, М.В. Попович. - К.: Академія ДПСУ, 2001. - 138 с.
5. Кондратьев Я.Ю. Організація роботи по виявленню, документуванню та розслідуванню злочинів, пов'язаних з відмиванням грошових коштів з використанням фіктивних підприємств: навч. посібник / Я.Ю. Кондратьев, М.В. Джига. - К., 2000. - 139 с.
6. Користін О.Є. Протидія відмиванню коштів в Україні: правові та організаційні засади правоохоронної діяльності: навч. посіб. / О.Є. Користін, С.С. Чернявський / за ред. О.М. Джузі. - К.: КНТ, 2009. - 242 с.

*Мякота Є.В.,
здобувач кафедри економічної безпеки
Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 11.09.2014*